

ЖИТТЄВІ КОНТЕКСТИ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглядаються психологічні особливості самовизначення в юнацькому віці. Емпірично виявлені та проаналізовані суб'єктивно значущі сфери життєдіяльності осіб юнацького віку, відносно яких вони самовизначаються.

Ключові слова: юнацький вік, особистісне самовизначення, життєва подія, сфера життєдіяльності.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільно-економічних відносин, глобалізаційні процеси, гіперінформатизація та інші ознаки сучасних цивілізаційних зрушень вимагають від кожної молодої людини вироблення продуктивної життєвої позиції, якомога повнішого розкриття здатності «вибудувати» власне буття, збереження цілісності внутрішнього світу та його вдосконалення у гармонії із собою, іншими людьми, життям у цілому. Особливої гостроти вказана проблематика набуває в юнацькому віці – віці активного пошуку молодою людиною мети та сенсу власного існування, визначення свого місця у світі, позиціювання себе в системі трудових та соціальних відносин, вирішення проблем власного майбутнього та вибір на цій основі подальшого життєвого шляху [10; 14; 20; 22]. Тому в сучасних наукових дослідженнях на перший план виходить проблема вибору особистістю цілей та засобів самоздійснення у конкретних життєвих обставинах, її самовизначення відносно життєвих подій та сфер життєдіяльності [1; 2; 6].

Ступінь розробленості проблеми. Звертаючись до аналізу основних психологічних характеристик особистісного самовизначення в юнацькому віці, не можна не визнати обґрунтованим положення про те, що самовизначення вважається одним із основних особистісних новоутворень юнацького віку [16], [18], котре зумовлює розвиток усіх інших видів самовизначення, насамперед, професійного [5; 9]. При цьому сенс самовизначення вбачається в активному формуванні юнаком власної позиції відносно системи культурних цінностей «з метою визначення та обґрунтування для себе ціннісно-сміслових засад власної життєвої концепції, а також вибору способів і форм її реалізації» [21, с. 93]. Джерелом самовизначення виступає потреба людини у формуванні смислової системи, в якій злиті уявлення про світ та саму

себе, а також іманентне їй свідоме прагнення до пошуку та реалізації смислу власного існування у конкретних культурно-історичних умовах [16].

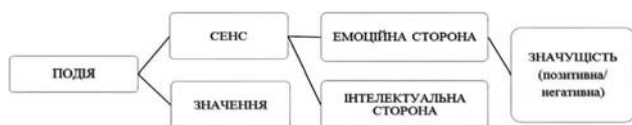
Ґрунтуючись на процесах ідентифікації [22] та здійснюваних суб'єктом вільних виборах [13], особистісне самовизначення розгортається у двох площинах – ціннісно-смісловій та часовій. Перша площина репрезентована системами індивідуальних цінностей та смислів; друга – взаємопов'язаними «просторами» психологічного минулого, теперішнього та майбутнього, в межах яких актуально або потенційно реалізуються вказані аксіологічні ситсеми [4]. У зв'язку з цим, очевидно, слід говорити про «прив'язаність» процесу самовизначення особистості до конкретних сфер її життєдіяльності, які мають певну часову віднесеність, локалізацію та ціннісно-сміслову навантаження. Свідомо переживаючи та виробляючи своє ставлення до широкого діапазону таких життєдіяльнісних контекстів, людина вибудовує саму себе, свою індивідуальну історію, переосмислює власну сутність, визначає себе.

Мета. З огляду на це постає необхідність у розкритті психологічного змісту самовизначення особистості стосовно різних за масштабами життєвих контекстів, що визначило мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення вказаної мети має сенс опертися на точку зору [6; 8], згідно з якою за параметром «тотальності–ситуативності» життєвий світ особистості може бути сегментований на різні за масштабами життєдіяльнісні контури, серед яких слід, насамперед, вказати на життєві події та сфери життєдіяльності.

Під подією будемо розуміти проблемно-насичені ситуації, рефлексивно виокремлені суб'єктом із загального континууму власного буття та наділені онтологічним статусом джерела значущих актуальних чи потенційних особистісних змін на своєму життєвому шляху.

Уявлення про подію пов'язане з феноменами емоційної індикації елементів досвіду, як особливо значущих для людини. Тут поняття «значущість» виводиться з усталених у теорії діяльності понять «значення» і «сенса», виходячи з наступної ієрархічної схеми:

Значення певної події, за О.М. Леонтьєвим, формується в даному соціальному середовищі та відображає його найсуттєвіші зв'язки та відношення. Сенс є відображенням даного значення у свідомості окремої людини особистісним. Л.С. Виготський вказував на те, що сенс не лише усвідомлюється суб'єктом, але й переживається ним, тому він (сенс) «являє собою єдність афективних та інтелектуальних процесів» [3, с. 54]. Емоційну (афективну) сторону сенсу можна визначити терміном «значущість» та у найзагальнішому вигляді говорити про її позитивну та негативну валентність [11]. У зв'язку з цим О.Є. Сапогова зазначає, що подія набуває статусу значущої, своєї події (для-себе-події) лише за рахунок пристрасного наділення її надлишковим змістом. Цю надлишковість створюють власні смисли людини, які відображають її глибоко особисте, ціннісне ставлення до того, що відбувається [15].

Сукупність відносно однорідних за змістом життєвих подій може бути співвіднесена з відповідними сферами життєдіяльності – структурними інваріантами життєвого світу, репрезентованими типовими для конкретного історичного простору–часу, але якісно специфічними патернами діяльнісних відносин та інших соціальних форм активності, до яких безпосередньо або опосередковано залучена особистість та, додамо, відносно яких вона переважно самовизначається. Таким чином, через аналіз специфіки виокремлених юнаком життєвих подій можуть бути індуктивно визначені суб'єктивно значущі для нього сфери життєдіяльності.

Для реалізації вказаного замислу було здійснене експериментальне дослідження, основні завдання якого полягали в: 1) реконструкції суб'єктивно значущих для осіб юнацького віку подій їхнього особистого минулого, теперішнього та майбутнього; 2) виявленні тих сфер життєдіяльності, котрі виступають своєрідним простором особистісного самовизначення юнака. Дослідження, в якому загалом взяли участь 255 осіб, віком від 16 до 25 років (59 школярів, 136 студентів та 60 працівників) чоловічої та жіночої статі, проводилося протягом 2011–2013 р.р. у два етапи.

1 етап експерименту. Процедура дослідження, дещо модифікована нами, була запозичена у [6] та полягала у наступному. Після обговорення з досліджуваними (255 осіб) змісту поняття «подія» їм пропонувалося уявити власне життя у цілому – від народження до смерті – та в спеціальних бланках письмово зазначити 5 найважливіших подій у минулому, 5 подій, які відбуваються зараз, та 5 найбільш очікуваних подій у майбутньому. Час виконання жорстко не обмежувався. Обробка результатів полягала в аналізі якісної специфіки зазначених досліджуваними життєвих подій та з'ясуванні частоти їхньої зустрічі в бланках для відповідей.

Внаслідок відкидання повторюваних та об'єднання однотипних, близьких за змістом подій із загальної кількості (3 513) згенерованих відповідей, було виокремлено 41 суб'єктивно значущу для досліджуваних подію.

Так, у 677 випадках з-поміж проаналізованих відповідей фігурували події, пов'язані з фактами переоцінки респондентами власних якостей; самовдосконалення (самостійного викорінення, зміни певних рис характеру, позбавлення шкідливих звичок, розвитку певних умінь тощо); успішної реалізації власних здібностей і талантів у творчій діяльності (написання творів, віршів, малювання тощо); усвідомлення себе унікальною та неповторною особистістю. У 499 випадках значущими подіями виступили професійний вибір; вступ до навчального закладу; здобуття освіти (середньої, вищої, другої вищої і т. ін.), складання важливих екзаменів (ЗНО, вступних випробувань у виш, сесія тощо); досягнення у науковій діяльності (написання наукової роботи, статті, курсової, дипломної, магістерської роботи тощо). 465 відповідей респондентів стосувались знайомства з цікавою особистістю; появою нових друзів та спілкування з ними. У 339 випадках як значущі зазначалися події, пов'язані із першим коханням, зустріччю коханої людини; укладанням шлюбу, створенням сім'ї та початком самостійного, незалежного від батьків сімейного життя; вихованням своїх дітей, онуків. 328 подій стосувались різних видів відпочинку (на морі, за кордоном, у клубі, на дискотеці тощо) та найрізноманітніших святкувань (Нового року, випускного вечора, дня народження, повноліття). 258 від загальної кількості проаналізованих подій склали події, пов'язані зі знаходженням цікавої роботи, що подобається; професійною самореалізацією та кар'єрним зростанням. У 218 випадках значущими виявилися факти власного народження або народження близьких людей, знайомих та смерті (своїх, близьких, знайомих). 199 подій стосувались першого заробітку та покупки коштовної речі: будівлі, квартири, машини, прикраси тощо. З-поміж проаналізованих подій 93 вказували на значущість для респондентів екологічних катаклізмів (глобальне потепління, аварії на Чорнобиль-

ській та ін. атомних електростанціях); яскравих природних явищах та кліматичних змін (стихийне лихо, спекотне літо, зима без снігу, прихід улюбленої пори року); туристичних походів та пікніків на природі; догляду, лікування, захисту домашніх та інших тварин. 87 відповідей респондентів засвідчили значущість приходу старості та виникнення різних хвороб. 56 від загальної кількості проаналізованих подій склали події, пов'язані зі прочитанням цікавої книги; переглядом художнього, документального фільму, спектаклю тощо; публічним виступом на сцені (концертом, КВК, театральною постановкою). У 41 випадку з-поміж проаналізованих відповідей фігурували події, що стосувалися Помаранчевої революції; парламентських та президентських виборів. Насамкінець, 37 відповідей респондентів засвідчили значущість для них таких подій: душевне потрясіння, що призвело до зміни світобачення, ставлення до інших людей; знаходження віри у Бога; вінчання, хрещення; прочитання релігійної книги; допомога іншим людям, дітям-інвалідам, хворим, участь у волонтерському русі.

2 етап експерименту. Досліджуваним (60 особам, відібраним із загальної вибірки шляхом рандомізації) пропонувалося оцінити за 10-бальною шкалою (від 1 до 10) ступінь того, наскільки кожна із запропонованих подій є джерелом актуальних чи потенційних змін у внутрішньому світі (думках, почуттях, цінностях, переконаннях тощо), діях та вчинках, у житті загалом. Матеріалом для оцінювання слугувала 41 подія, виокремлена на попередньому етапі експерименту: 1) кліматичні зміни; 2) народження; 3) покупка коштовної речі; 4) свято; 5) заробіток; 6) відпочинок; 7) виступ на сцені; 8) екологічна катастрофа; 9) вступ до навчального закладу; 10) знаходження віри у Бога; 11) вінчання, хрещення; 12) екзамен; 13) хвороба; 14) прочитання релігійної книги; 15) революція; 16) парламентські вибори; 17) президентські вибори; 18) наукова діяльність; 19) смерть; 20) здобуття освіти; 21) прочитання книги; 22) самовдосконалення; 23) кохання; 24) шлюб; 25) цікаве знайомство; 26) знаходження роботи; 27) поява нових друзів; 28) кар'єрне зростання; 29) похід на природу; 30) професійний вибір; 31) перегляд фільму; 32) старість; 33) догляд за тваринами; 34) переоцінка власних якостей; 35) виховання дітей, онуків; 36) допомога іншим; 37) спілкування; 38) усвідомлення себе унікальною особистістю; 39) душевне потрясіння; 40) творчість; 41) професійна самореалізація.

Обробка даних передбачала переведення індивідуальних протоколів у загальногрупову матрицю даних із наступним застосуванням ієрархічного кластерного аналізу методом кореляції векторів значень (кореляція Пірсона). Побудова дендрограми дозволила виокремити смислові

кластер-структури подій, релевантні значущим для осіб юнацького віку сферам життєдіяльності. Комп'ютерна статистична обробка даних здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS 20.0 for Windows.

Внаслідок проведеного кластерного аналізу на середніх рівнях подібності було виокремлено 11 кластерів (рис. 1).

Перший кластер містить такі події: 6) відпочинок»; 26) знаходження роботи; 4) свято; 28) кар'єрне зростання; 3) покупка коштовної речі; 5) заробіток. Загальним змістом, що об'єднує ці події, є, вочевидь, суб'єктивні погляди юнака на ті феномени економічної сфери життєдіяльності, котрі пов'язані з його трудовою діяльністю, зароблянням грошей та цільовими аспектами споживацької поведінки. Можна припустити, що сенс, притаманний цьому класу подій, конкретизується у даному кластері як ставлення юнака до власних поточних матеріальних активів та майбутніх трудових доходів, як оцінка ним своїх можливостей у накопиченні й споживанні матеріальних благ.

Другий кластер представлений подіями: 23) кохання; 24) шлюб; 35) виховання дітей, онуків. Ми інтерпретуємо зміст цього кластера як значущість внутрішньосімейних стосунків та пов'язуємо події, що увійшли до нього, із сімейно-побутовою сферою життєдіяльності юнака.

У ній реалізується прагнення молодої людини до інтимно-емоційного контакту, душевної близькості, розуміння; забезпечується асиміляція нею соціокультурних цінностей та акомодация її внутрішнього світу до культурних схем суспільства; уможливорюється її захист від маніпулятивних впливів соціальних груп; відновлюються й поповнюються її фізіологічні, психоемоційні, культурно-історичні, соціально-економічні та ін. ресурси.

Третій кластер містить такі події: 25) цікаве знайомство; 27) поява нових друзів; 37) спілкування. Відмітимо, що всі події цього кластера передбачають поряд із суб'єктом діяльності деякого іншого суб'єкта (або суб'єктів), відносно якого розгортаються суб'єкт-суб'єктні відносини. Можна навіть припустити діалогічний характер цих міжособистісних відносин, у межах яких юнак виробляє власну внутрішню позицію стосовно обговорюваних у колах дорослих та однолітків проблемних тем (насамперед, тих, що стосуються пошуку сенсу життя, самопізнання, життєвих планів та шляхів їхньої реалізації тощо), змістовно визначаючи форми і способи презентації свого Я у спілкуванні з ними, апробуючи різні соціальні ролі та розширюючи власну особисту автономію.

Події під номером 10) знаходження віри у Бога; 14) прочитання релігійної книги; 11) вінчання, хрещення утворили **четвертий кластер**. Очевидно, що репрезентовані у цьому кластері події об'єднані вказуванням на ті відно-

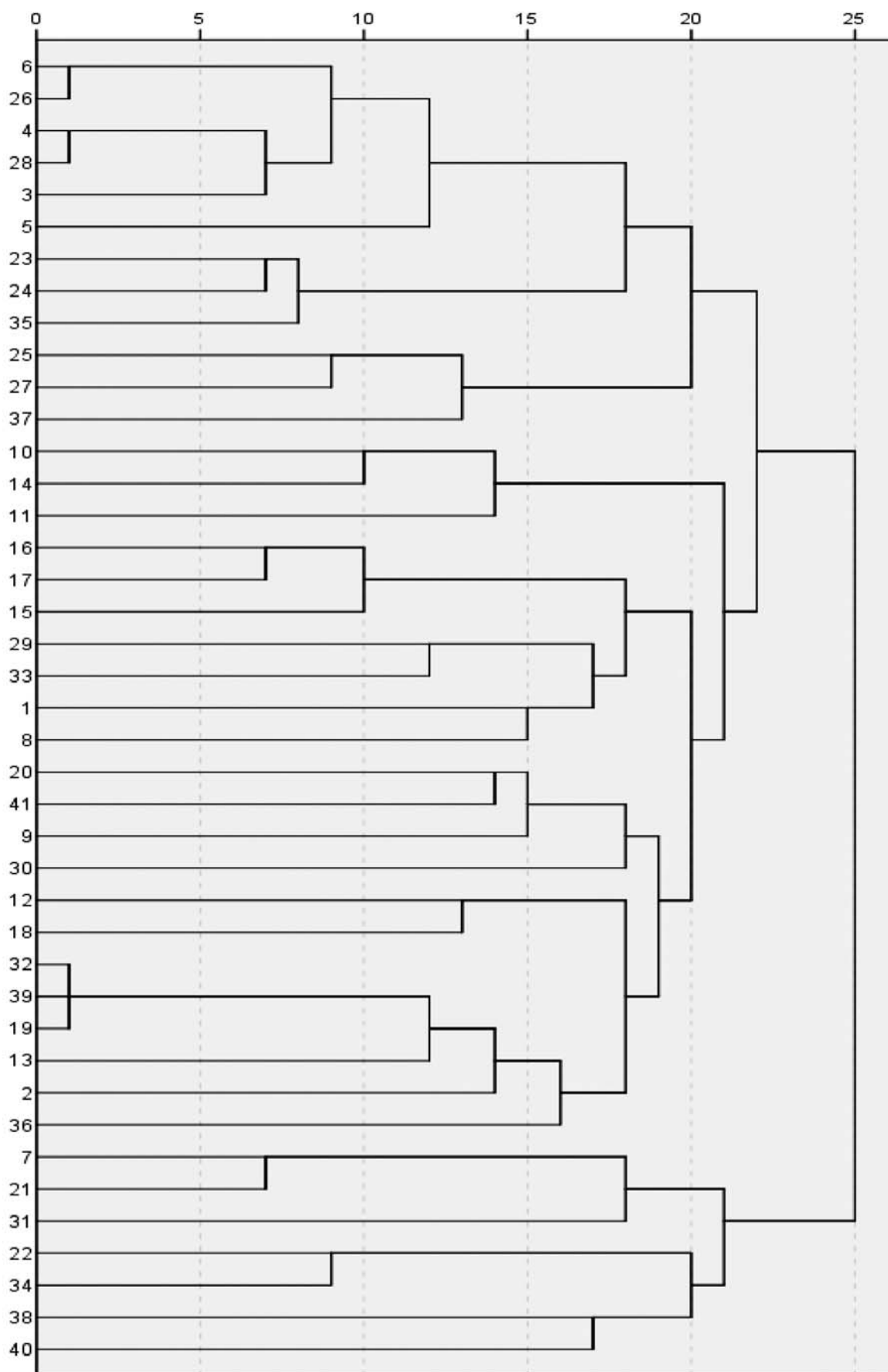

Рис. 1. Дендрограма, побудована за результатами 2-го етапу експерименту

сини, котрі пов'язують людину з Богом та забезпечують її духовне самоздійснення у ньому. Тому ми співвіднесли ці події з духовно-релігійною сферою життєдіяльності як багатовимірним динамічним контуром буттєвих відносин особистості з Надсобою (Абсолютним, Божественним, Трансцендентним), її рефлексивним рухом у духовних цінностях та пошуком відповідей на «останні» (за Ф.М. Достоєвським) питання [7].

П'ятий кластер репрезентований подіями 16) парламентські вибори; 17) президентські вибори; 15) революція. Інтерпретація цього кластера не викликає труднощів. Ми пов'язали події, що увійшли до п'ятого кластера, із суспільно-політичною сферою життєдіяльності юнака, де відбувається сходження до громадянського Я, усвідомлення себе як носія громадянських прав та обов'язків, утвердження у своїй належності до країни, народу.

До **шостого кластера** увійшли події під номерами 29) похід на природу; 33) догляд за тваринами; 1) кліматичні зміни; 8) екологічна катастрофа. Смысловим інваріантом перелічених подій, які визначають інтерпретацію даного кластера, виступає певне ставлення до окремих природних об'єктів у єдності емоційно-пізнавального (перцептивно-афективного), практичного (практична діяльність непрагматичного типу, натуралістичні захоплення, реальна взаємодія з природою, яскраво виражений інтерес до неї) та поведінкового (готовності до екологічної активності, вчинковості, природоохоронної діяльності) компонентів. Констатація стурбованості проблемами оточуючого середовища надає підстав для виокремлення як суб'єктивно значущої – екологічної сфери, відносно якої юнак може демонструвати або екологічно релевантні форми поведінки, пов'язані з біоцентричною орієнтацією, романтичним сприйняттям природи та домінуванням проекологічних цінностей, або антиекологічні поведінкові патерни, що ґрунтуються на раціонально-прагматичному ставленні до природних ресурсів, орієнтації на їхнє споживання, технологічних цінностях та антропоцентристських настановах [12].

Сьомий кластер містить такі події: 20) здобуття освіти; 41) професійна самореалізація; 9) вступ до навчального закладу; 30) професійний вибір. Події, що увійшли до цього кластера, очевидно, пов'язані зі сферою професійної діяльності та відображають основні етапи професійного становлення молодшої людини. У зв'язку з цим можна висунути гіпотезу, що самовизначення юнака відносно цієї сфери пов'язане з індивідуалізацією ним «суспільного інвентарю цінностей» [17, с. 44] та формуванням на цій основі тих ціннісно-мотиваційних домінант, котрі виступають основою побудови більш-менш реалістичного образу бажаного професійного майбутнього, рефлексивного оцінювання себе та своїх можливостей в об-

раній професії, включення до структури власних життєвих планів усього з нею пов'язаного [9].

Восьмий кластер представлений такими подіями: 12) екзамен; 18) наукова діяльність. Вказані події, на наш погляд, відображають ті аспекти соціально організованого та заданого нормативу навчально-пізнавальної діяльності, котрі співвідносяться з процесом учіння як побудовою самим суб'єктом особистісно значущих індивідуальних моделей наукового пізнання та відстеженням (зокрема, під час здачі екзаменів) результативних характеристик цього процесу – ступеня сформованості пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними способами учіннєвої роботи, знаннями та вміннями. Також можна припустити значну внутрішню диференціацію, інтелектуалізацію та прагматизацію молодшою людиною сфери власної навчально-пізнавальної діяльності залежно від ступеня необхідності тих чи інших знань для набуття професії.

Події під номерами 32) старість; 39) душевне потрясіння; 19) смерть; 13) хвороба; 2) народження; 36) допомога іншим утворили **дев'ятий кластер**, який може бути проінтерпретований як сфера екзистенційно-гуманістичних проблем. Адже за своїм змістом усі ці події відображають деякі межові (або вершинні, в термінології А. Маслоу) переживання особою ключових моментів свого існування та внутрішньо кореспондують зі спробами «розгледіти» крізь «онтичний Світ» глибинні, власне людські підвалини свого «онтологічного Світу», знайти відповіді на фундаментальні питання буття [19].

До **десятого кластера** увійшли події під номерами: 7) виступ на сцені; 21) прочитання книги; 31) перегляд фільму. Події цієї групи, очевидно, описують естетичний досвід досліджуваних, пов'язаний зі зміною їхніх ціннісно-смыслових орієнтирів та життєвих цілей під впливом різного роду художніх творів. У зв'язку з цим можна говорити про те, що входження молодшої людини до сфери естетичної діяльності не лише забезпечує оволодіння нею специфічними «мовами» різних видів, стилів та жанрів мистецтва, вдосконалення системи операціональних навичок і вмінь «переводити» зміст мови мистецтва на мову людських емоцій і сенсів, і навпаки, а й збагачує інтелектуальний та духовний світ особистості, підвищує її адаптивні можливості, гармонізує її взаємодії зі світом, сприяє її самовираженню.

Одинадцятий кластер утворили такі події: 22) самовдосконалення; 34) переоцінка власних якостей; 38) усвідомлення себе унікальною особистістю; 40) творчість. У цих подіях розкриваються ті аспекти життєдіяльності особи юнацького віку, котрі актуалізують її свідоме прагнення до активного культивування своєї унікальності шляхом розширення власних можливостей. Контрапунк-

том цього класу подій стає суб'єктивна значущість самовдосконалення, постановка та вирішення «завдань на «потенційне Я», якомога повна творча самореалізація як єдність процесів самооцінювання, самопізнання та самозміни. З огляду на це, ми співвіднесли цей клас подій зі сферою суб'єктивно-особистісного зростання (творчою самодіяльністю, за С.Л. Рубінштейном, або змістовою спрямованістю особистості на перетворення самої себе, за В.Ф. Моргуном).

Висновки. Виокремлені та змістовно описані в ході експериментального дослідження суб'єктивно значущі події та референтні їм сфери життєдіяльності (економічна, суспільно-політична, сімейно-побутова, духовно-релігійна, екзистенційно-гуманістична та екологічна сфера, сфера міжособистісних відносин, професійної, навчально-пізнавальної та естетичної діяльності, суб'єктивно-особистісного зростання) можуть розглядатися як такі, що визначають буттєві контексти осмислення молодою людиною основних віх та змістів власного життя, задаючи ключові вектори особистісного самовизначення в юнацькому віці.

Перспективи розвідок у даному напрямку вбачаємо у розкритті психологічних механізмів світоглядного самовизначення юнака щодо вказаних сфер життєдіяльності.

Література:

1. Барабанова В.В. Представления студентом о будущем как аспект их личностного и профессионального самоопределения / В.В. Барабанова, М.Е. Зеленова // Психологическая наука и образование. – 2002. – №2. – С. 28–41.
2. Бодалев А.А. О событиях в жизни человека и человеке как событии / А.А. Бодалев // Мир психологии. – 2000. – № 4. – С. 68–74.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования / Л.С. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1956. – 520 с.
4. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 43–53.
5. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К. : Наукова думка, 1988. – 144 с.
6. Головаха Е.И. Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник. – М. : Смысл, 2008. – 267 с.
7. Знаков В.В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры / В.В. Знаков // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 104–114.
8. Клементьева М.В. Структура представления о событии жизни / М.В. Клементьева // Четвертая Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии : материалы сообщений; под ред. Д.А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2010. – С. 77–79.
9. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 304 с.
10. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
11. Котик М.А. Новый метод экспериментальной оценки отношения людей к волнующим их событиям / М.А. Котик // Вопросы психологии. – 1994. – № 1. – С. 97–104.
12. Кряж И.В. Психология глобальных экологических изменений : монография / И.В. Кряж. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. – 512 с.
13. Леонтьев Д.А. Выбор как деятельность: личностные детерминанты и возможности формирования / Д.А. Леонтьев, Н.В. Пилипко // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 97–110.
14. Сапогова Е.Е. Психология развития человека. Учебное пособие / Е.Е. Сапогова. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 460 с.
15. Сапогова Е.Е. Событие в структуре биографического текста / Е.Е. Сапогова // Культурно-историческая психология. – 2006. – № 1. – С. 60–64.
16. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности / В.Ф. Сафин, Г.П. Ников // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 4. – С. 65–73.
17. Слободчиков В.И. Интегральная периодизация общего психического развития / В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1996. – № 5. – С. 38–50.
18. Фельдштейн Д.И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности : избранные труды / Д.И. Фельдштейн. – Москва : МПСИ, 2004. – 672 с.
19. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл ; [Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
20. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология) / И.В. Шаповаленко. – М. : Гардарики, 2005. – 349 с.
21. Шибалева М.М. Самоопределение личности в культуре как мировоззренческая проблема / М.М. Шибалева // Культура и мировоззрение. Вып. 11. Материалы Всесоюзной научно-практической конференции «Формирование научного мировоззрения – основа коммунистического воспитания». – М., 1985. – С. 93–97.
22. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

Титов И. Г. Жизненные контексты личностного самоопределения в юношеском возрасте

В статье рассматриваются психологические особенности самоопределения в юношеском возрасте. Эмпирически выявлены и проанализированы субъективно значимые сферы жизнедеятельности лиц юношеского возраста, относительно которых они самоопределяются.

Ключевые слова: *юношеский возраст, личностное самоопределение, жизненное событие, сфера жизнедеятельности.*

Titov I. G. The life contexts of personal self-determination in adolescence

In the article psychological peculiarities of personal self-determination in adolescence are discussed. The subjectively significant spheres of adolescents' life activity, being related to their self-determination, were empirically revealed and theoretically analyzed.

Key words: *adolescence, personal self-determination, life event, spheres of life activity.*